הדף היומי

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת בבא בתרא – קמז קמח קמט קנ

סיכום הדף

נושא היום: הלכות מתנת שכיב מרע.

דף קמז

המקור *(לשון הגמ' "מן התורה", עי' תוד"ה מנין, שהכוונה אסמכתא)* שמתנת שכיב מרע חלה בדיבור בלבד, לרבי זירא בשם רב, "והעברתם את נחלתו לבתו" *(עי' כמה ביאורים ברשב"ם)* המילה "והעברתם" נאמרה לדרשה שיש דבר אחר שמועיל כירושה ולא צריך בו קנין, וזה מתנת שכיב מרע. לדעת ר"נ בשם רבה בר אבוה, "ונתתם את נחלתו לאחיו" יש נתינה אחרת שמועילה והיא מתנת שכיב מרע. ר"נ למד מ"והעברתם" כדברי רבי, שרק מחמת בת עוברת נחלה משבט לשבט, שהרי בנה ובעלה יורשים אותה. ורבי זירא ביאר ש"ונתתם" לא נאמר לדרשה שכך דרך התורה לכתוב. לדעת רב מנשיא בר ירמיה, "בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ד' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה" לא נאמר שיעשה קנין, אלא מתנת שכיב מרע מועילה בציווי בעלמא. דעת רמי בר יחזקאל, "ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק" מבואר שבציווי בלבד ומועיל אף בלא קנין.

ג' דברים ציוה אחיתופל את בניו, א. אל תהיו במחלוקת. ב. אל תמרדו במלכות בית דוד. ג. אם חג השבועות יהיה צח ונקי מעננים תזרעו חיטים. למר זוטרא, אמר אחיתפול אם יהיה מעונן תזרעו. ואמרו בנהרדעי בשם רבי יעקב, שלא צח ממש ולא מעונן ממש, אלא אפילו מעונן שיש בו רוח צפונית זה נקרא צח וברור. אמר רבי אבא לרב אשי, למדנו בדברי רב יצחק בר אבידמי סימן אחר להצלחת התבואה, מוצאי יו"ט אחרון של סוכות מתבוננים בעשן המערכה, אם נטה לצפון *(מחמת רוח דרומית)* עניים שמחים ועשירים עצובים, שיהיה גשמי ברכה ויגרום לברכה בתבואה עד שמחירה יהיה נמוך מאוד, ולא יוכלו לשמור אותה במחסנים. אם נטה העשן לדרום *(רוח צפונית)*, עשירים שמחים ועניים עצובים, הגשמים יהיו מועטים ומחיר הפירות יעלה. אם נטה העשן לצד מזרח כולם שמחים. נטה לצד מערב כולם עצובים. מבואר שרוח מזרחית קשה לעולם ורוח מערבית יפה לעולם, והרי למדנו בברייתא רוח מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם קשה, צפונית יפה מועילה לחיטים לאחר שהביאו שליש גידול, ומזיקה לזיתים בעת החנטה. רוח דרומית קשה לחיטה שהביאה שליש, ומועילה לזיתים שחנטו. וסימן לדבר אמר רב יוסף או מר זוטרא או רנב"י, שלחן בצפון ומנורה בדרום כל אחד מגדל את שלו, שלחן בצפון היינו רוח צפונית מועילה לחיטים, מנורה בדרום, הרוח הדרומית מועילה לזיתים. מבארת הגמ', שלבני בבל שאדמתם לחה ויש להם הרבה מים, הרבה גשם מזיק להם והברייתא נאמרה לגביהם שמערבית קשה להם. אולם רבי יצחק בר אבדימי דיבר כלפי ארץ ישראל, שרוח מערבית יפה לעולם, היות וצריכים הרבה גשמים.

אמר אבא שאול, אם שבועות צח מעננים סימן יפה לכל השנה. אמר רב זביד, אם היום הראשון של השנה חם כל השנה תהיה חמימה. אם יהיה קר כל השנה תהיה קרירה. והנפק"מ לתפילתו של כהן גדול ביום הכיפורים שהתפלל על השנה שתהיה גשומה ושחונה.

דעת רבא בשם ר"נ, מתנת שכיב מרע היא תקנה דרבנן שלא תיטרף דעתו. ומבארת הגמ' שאמנם הוא דין דרבנן אך נתנו לו חוזק כדין תורה. והראיה, שמואל פסק אדם שמכר שטר חוב יכול לחזור ולמחול, וכן יורשו יכול למחול למרות שהלוקח יפסיד ולא יוכל לגבות חובו *(ועי' ברשב"ם)*, אולם אמר ר"נ שאם נתן את השטר חוב במתנת שכיב מרע, לא יכול ה"שכיב מרע" למחול על החוב, כיון שהמתנה היא גמורה, ודין זה מובן אם מתנת שכיב מרע מועילה מן התורה, וכפי הנלמד כל מתנת שכיב מרע היא מדרבנן, אלא הביאור כנזכר שעשו מתנת שכיב מרע כדין תורה.

דף קמח

אמר רבא בשם ר"נ, אם לא אמר השכיב מרע במפורש שיתנו מתנה אין נותנים, לכך אם אמר "ידור פלוני" או "יאכל פלוני" אין נותנים לו את הבית או העץ. מדקדק הגמ' שסבר ר"נ שהקנאה המועילה בבריא תיקנו רבנן שיועיל אמירה בשכיב מרע, אולם דבר שלא מועיל בבריא בקנין לא יועיל בשכיב מרע. מאידך אמר רבא בשם ר"נ, שאם אמר שכיב מרע שיתנו מלווה בע"פ שחייבים לו לפלוני, מועיל. ובבריא אין שייך להקנות מלוה בע"פ. ביאר ר"פ, שנתנו חכמים כח למתנת שכיב מרע כירושה, שדבר שניתן לרשת יכול השכיב מרע לתת במתנתו, ולכן מועיל במלוה ע"פ. רב אחא בריה דרב איקא ביאר ששיך להקנות מלוה אף בבריא כדברי ר"ה בשם רב, שמועיל ע"י מעמד שלשתן, לכן מועיל אף בשכיב מרע בדיבור בלבד.

שכיב מרע *(עי' ברשב"ם שיש ביארו בבריא)* נתן דקל לפלוני, ולאחר זמן נתן את הפירות לאדם אחר, יש לדון כאשר נעשה בריא אם יכול לחזור בו מהמתנה, שהרי מתנת שכיב מרע מוגדרת רק אם נתן את כל נכסיו, ויש לדון האם בעת שנתן לראשון שייר לעצמו, או לא. אם נאמר שלא מוגדר ששייר בעת שנתן לראשון *(מה שנתן לשני פירות מועיל מצד שחזר בו)*, מה הדין אם להדיא אומר לו חוץ מהפירות. אמר רבא בשם ר"נ, בסתם נתן הכל לראשון ולא שייר לעצמו כלום, אא"כ אמר חוץ מהפירות, ששייר מקום פירות במפורש. והביאור כדברי רב זביד שאדם שמכר את הבית ושייר לעצמו כעין מדף יכול להוציא זיזים, כיון ששייר את המדף שייר גם את הזכות של הזיזים, על זו הדרך ששייר פירות שייר מקומם על העץ. אמר רבי אבא לרב אשי שספק זה דנו בדברי ר"ל לגבי מוכר בית לחברו ואמר ללוקח שמשייר לעצמו זכות בגג העליון. ויש לדון באופן שמכר את הבית לאחד ואת הגג לאחר, האם שייר לעצמו זכות להוציא זיזים או לא. אם תאמר שבאופן שמכר לב' אנשים לא שייר לעצמו, מה יהיה הדין באופן שאמר לקונה הראשון שמשייר לעצמו זכות בגג. אמר רבא אף אם מכירת גג לאחד ובית לאחד בנפרד לא מהווה שיור, אולם כאשר אמר להדיא חוץ מהגג מועיל כדברי רב זביד, שיכול להוציא זיזים היינו שמשייר אף את מקום הזיזים.

אמר רב יוסף בר מניומי בשם ר"נ, כאשר מוכח ממעשה השכיב מרע שמעוניין לחלק את כל נכסיו

אף שחילקם לכמה בני אדם, זה מוגדר למתנת שכיב מרע, שאם מת כולם קנו, ואם הבריא מתנתו חוזרת אליו. אם בתחילה רצה לשייר, הראשונים קונים אף אם הבריא שהרי זה מתנת בריא, ומהאחרון חוזר. ואין לומר שבדק למי לתת וכד', שדרכו של שכיב מרע שקודם לחלוקה בודק היטב למי לתת נכסיו.

אמר רב בר מניומי בשם ר"נ, שכיב מרע שכתב כל נכסיו והבריא, אינו חוזר ממתנתו היות וחוששים שיש לו נכסים לא ידועים וכאשר שייר אותם, הרי מה שנתן זה מתנת בריא *(הראשונים תמהו טובא מדוע לא יהיה כאן המוציא מחברו עליו הראיה)*. וביאור המשנה שיכול לחזור בו אם הבריא, לרב חמא באופן שחילק ואמר "כל נכסי". למר בר רב אשי, שמחוזק שאין לו עוד נכסים.

שכיב מרע שנתן נכסיו לאחד, וחזר בו ממקצת המתנה, ונתן לאדם אחר, אם חזר מכל מתנת הראשון ולשני נתן רק מקצת הרי זה מתנת בריא. אולם אם לא חזר בו מכל מה שנתן לראשון, הרי חילק את כל נכסיו ויש כאן מתנת שכיב מרע. רצו להוכיח ממה שמבואר בברייתא, אם נתן כולם לראשון וחזר ונתן מקצת לשני, שני קנה ראשון לא קנה, והבינה הגמ' שמדובר באופן שמת, ומבואר שחזר בו מכל המתנה והשני קנה מחמת מתנת בריא. דוחה הגמ' שאין ראיה שיתכן שעמד מחוליו וחזרה במקצת לא מהווה חזרה על הכל, והראשון לא קנה כיון שעמד מחוליו ושני קנה כיון שקיבל מקצת נכסים, ומוכיחה הגמ' מהמקרה השני בברייתא שמדובר שהשכיב מרע הבריא, שאם נתן לראשון מקצת ולשני את הכל, הראשון קנה ושני לא, ואם מת מדוע שני לא זכה. אמר רב יימר לרב אשי, אף אם נעמיד שהבריא אולם אם חזרה במקצת היא חזרה על הכל מובן שהשני קנה שהרי קיבל מקצת, אולם אם לא מוגדר כחזרה הרי שניהם לא יקנו, שהרי יש כאן רק מתנת שכיב מרע. ולהלכה נוקטת הגמ', חזרה במקצת מוגדרת כחזרה מהכל. והברייתא תתבאר בתחילה בין אם הבריא ובין אם מת, הראשון לעולם לא קונה כיון שתמיד חזר בו ממתנתו, ושני תמיד קונה מצד מתנת בריא. והסיפא עוסקת כאשר מת כמבואר.

הסתפקו בדין שכיב מרע שהקדיש כל נכסיו, האם כיון שמדובר בהקדש, התכוון להקדיש בכל מקרה אף אם יבריא, או לצד שיבריא לא הקדיש שהרי לא רוצה להישאר בלא נכסים כלל. דנה הגמ', מה הדין בהפקיר נכסיו, מה הדין בחילק כל נכסיו לעניים. נשארת הגמ' בספק.

אמר רב ששת, לשון המועילים במתנת שכיב מרע "יטול" "ויזכה" "ויחזיק" "ויקנה". בברייתא מבואר שמועיל אף בלשונות ירושה, למי שראוי ליורשו וכשיטת רבי יוחנן בן ברוקה *(לעיל קל, א)*. הסתפקו האם מועילים הלשונות: "יהנה בהן" "יראה בהן" "יעמוד בהן" "ישען בהן".

דף קמט

הסתפקו בשכיב מרע, שמכר כל נכסיו, והבריא האם יש חזרה מהמקח. אמר רב יהודה בשם רב *(למסקנא)* שיש לחלק אם ראוים שהשאיר את המעות צרורים ובעין, הרי שכל המכירה הייתה מחמת חוליו ואן יבריא ישיב את הכסף, אולם אם פרע את חובותיו בכסף המכירה, הרי שהמכירה חלה בכל אופן.

הסתפקו בשכיב מרע שהודה שהנכסים שייכים לאדם אחר, האם יש כאן הודאת בע"ד או אמר כך כדי שלא יתלו שבניו עשירים וישביעום. רב מרי בר רחל בנו של איסור גיורא ישב ולמד בבית מדרשו של רב, איסור רצה להקנות לו 12,000 זוז שהיו מופקדים אצל רבא שאם לא יקנה לו אותם יזכה בהם רבא כדין גר שמת ואין לו ירושים שהרי רב מרי בר רחל הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה. אמר רבא, לא שייך בירושה שהרי אינו יורשו. וכן במתנה לא שייך שהרי מתנת שכיב מרע כדין ירושה, ואם לא שייך בירושה אף במתנת שכיב מרע לא שייך, לא יכול במשיכה שהרי המעות אינם לידו של רב מרי. אי אפשר בחליפין כיון שאין מטבע נעשה חליפיו. אין קרקע שיוכל להקנות בקנין אגב,

ולהקנות במעמד שלשתן אמר רבא שלא יסכים ללכת. **שאל רב איקא בנו של רב אמי**, שיודה איסור שהמעות של רב מרי, ויקנה רב מרי באודיתא. מחמת כך התפרסם שניתן לקנות בהודאה, **והקפיד רבא** שמלמדים אנשים מה לעשות והפסידו אותו.

שכיב מרע שייר במתנתו קרקע כל שהוא, הרי זה כמתנת בריא ואף אם הבריא אין חוזר ממתנתו, **דנה הגמ'** מה השיעור של "קרקע כל שהוא" **אמר רב יהודה בשם רב**, קרקע בשיעור פרנסתו. **לרב ירמיה בר אבא**, אף מטלטלים בשיעור פרנסתו מוגדרים לשיור. **אמר רבי זירא**, דבריהם של הקדמונים מדוקדקים שהרי כל הרעיון בשייר קרקע כל שהוא, שסמך על זה לפרנסתו, א"כ ה"ה מטלטלים בשיעור זה. **שאל רב יוסף**, מי שלמד מטלטלים מדוע נאמר במשנה "**קרקע**", מי שאמר כדי פרנסתו, מדוע נאמר במשנה "**כל שהוא**". **אמר אביי**, האם בכל מקום שנזכר "קרקע" הכוונה לקרקע בדווקא, והרי למדנו **אם כתב כל נכסיו לעבדו**, העבד יצא לחירות. אם שייר קרקע כל שהוא לא יצא לחירות. **לדעת רבי שמעון** העבד יוצא לחירות, אא"כ אמר האדון כל נכסי לעבדי חוץ מאחד מריבוא שבהם, **ואמר רב דימי בר יוסף בשם ר"א**, שהשיור הוא אפילו מטלטלים, שלגבי אשה אם כתב לה קרקע כל שהוא ושתקה איבדה כתובתה, דין זה נאמר בקרקע דווקא, **אולם בעבדים** לאו דווקא קרקע, **א"כ** אף במתנת שכיב מרע לאו דווקא קרקע. **דוחה הגמ'**, שאין להוכיח מכותב נכסיו לעבדו, ששם נכתב קרקע רק אגב המשנה הקודמת לה, שעסקו בדיני הקרקע, **שאמר רבי עקיבא** קרקע כל שהוא חייבת בפאה, ביכורים, כותבים עליה פרוזבול, ניתן לקנות אגבה נכסים שאין להם אחריות בכסף שטר וחזקה.

דף קנ

כנזכר בדברי רב יוסף במקום שנזכר "כל שהוא" האם יש בו שיעור או לא, **למדנו** לגבי חיוב ראשית הגז, **לדעת רבי דוסא בן הרכינס** החיוב מתחיל כאשר יש לאדם 5 כבשים שניתן להוציא מכל כבשה שיעור צמר מנה וחצי, **לדעת רבנן** אפילו אם ניתן להוציא מהם כל שהוא חיבות בראשית הגז, **וביאר רב** ש"כל שהוא" לרבנן הכוונה מנה וחצי מכולם ביחד ושכל אחת תעשה לפחות חמישית. מבואר שיש שיעור לכל שהוא. **מבארת הגמ'** מצד הדין לא היה צריך לכתוב "כל שהוא" **אלא** כיון שאמר רבי דוסא שיעור גדול אמרו שיעור קטן וקראו לזה "כל שהוא".

שכיב מרע שאמר או בריא שהקנה **מטלטלין** לאדם מסויים, זכה הקונה בכל הדברים **למעט** חיטים ושעורים שאינם בהגדרת "מטלטלין". אם אמר "**כל מטלטלין**" קנה אף חיטים ושעורים, **כולל** החלק העליון של הריחים, **למעט** החלק התחתון. אם אמר "**כל שמטלטל**" כלל אף את החלק התחתון של הריחים.

הסתפקו האם **עבד דינו כקרקע או כמטלטלין** *(עי' תוד"ה עבדא)*, **אמר רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי**, למדנו לעיל **מכר עיר**, בסתם מכר את הבתים, בורות, שיחין, מערות, בתי מרחץ, שובכי היונים, בתי הבד ובית השלחין. אבל לא מכר מטלטלין. ואם אמר העיר וכל מה שבה, כלל במכירה את הכל, אפילו בהמה ועבדים. **א"כ מוכח** שעבד דינו כמטלטלין, שהרי בסתם לא נקנה יחד עם העיר. **דוחה הגמ'**, אם דינו כמטלטלין מדוע יש רבותא כאשר אמר שמוכר את העיר ומה שיש בה, שאמרו במשנה שאפילו עבד נקנה, אלא יש לחלק בין מטלטלים ניידים לנייחים, א"כ ניתן לומר שדין העבד כקרקע ויש הבדל בין קרקע שהיא ניידת כעבד, לקרקע קבועה. **אמר רבינא לרב אשי**, למדנו שאם כתב כל נכסיו לעבדו, העבד יצא לחירות. אם שייר קרקע כל שהוא לא יצא לחירות. **לדעת רבי שמעון** העבד תמיד יוצא לחירות, אא"כ אמר האדון כל נכסי לעבדי חוץ מאחד מריבוא שבהם, **ואמר רב דימי בר יוסף בשם ר"א**, שהשיור הוא אפילו מטלטלים, שלגבי אשה אם כתב לה קרקע כל שהוא ושתקה איבדה כתובתה, דין זה נאמר בקרקע דווקא, **אולם בעבדים** לאו דווקא קרקע, **וטעם החילוק ביאר רבא לר"נ** שעבד הוא מטלטלין ולכן ששייר האדון מטלטלין כבר חוששים שמא שייר את העבד, **אולם עיקר** הגביה בכתובת אשה זה קרקעות, ולכך רק בשייר בקרקע מחלה. **מבואר** שעבד דינו כמטלטלין. **אמר רב אשי**, ניתן לומר שעבד כקרקע ועבד לא משתחרר כאשר משייר האדון מטלטלין כיון שחסר בכריתות בינו ובין עבדו.

אמר רבא בשם ר"נ, יש חמשה כותבי שטרות שכדי שיועיל צריכים לכתוב את כל נכסיהם. **א.** **שכיב מרע** כאמור לעיל. **ב.** כותב נכסיו **לעבדו** כאמור לעיל. **ג.** כתב כל נכסיו **לאשתו** עשה אותה אפוטרופוס ולא הקנה לה אותם. **ד.** כתב כל נכסיו **לבניו** ושייר קרקע כל שהוא לכתובת אשתו, מחלה על שיעובד הכתובה. **ה.** אם כתבה אלמנה **שטר מברחת**, שלא יזכה בעלה בנכסים, דווקא אם כתבה את כל הנכסים יצטרך המקבל להשיב לה לכשתרצה. **בכל הנזכרים** מטלטלין מוגדר לשיור, **מלבד** כתובת אשה שלא תיקנו לה שתגבה ממטלטלין. **אמימר אמר** אם ייחד הבעל מטלטלין מסויימים לכתובה והם בעין, ומשייר אותם זה נחשב לשיור.

אמר "**נכסי לפלוני**" **עבד בכלל** ממה שאמרה המשנה "כל נכסי לעבדי יצא לחירות". **קרקע בכלל** ממה שאמרה המשנה "נכסים שיש להם אחריות". **בדים בכלל** ממה שאמרו "נכסים שאין להם אחריות". **מעות בכלל** ממה שאמרו שניתן לקנות בקנין אגב נכסים שאין להם אחריות ומעות בכלל, כמעשה שהיו לרב פפא 12,000 זוז שהיו מופקדים בבי חוזאי, והקנה אותם לרב שמואל בר אחתא בקנין אגב, שהקנה לו את מפתן הדלת. **שטרות בכלל** ממה שאמר רבה בר יצחק ב' הלכות בשטרות, **א.** אם אמר לשניים תזכו בשדה לפלוני. ותכתבו לו עליה שטר. מנתינת השדה לא יכול לחזור כיון שכבר זכו לו. אולם מכתיבת השטר יכול לחזור. **ב.** אם אמר תזכו בשדה ע"מ שתכתבו לו שטר, יכול לחזור אף מהזכיה היות שתלה את הזכיה בכתיבת השטר. **ורב חיא בר אבין הוסיף בשם רב הונא**, אם המוכר הקדים וכתב שטר על מכירת השדה עוד לפני הקנין, ברגע שקנה את הקרקע נקנה השטר ללוקח בכל מקום שהוא, שהרי מטלטלים נקנים בקנין שנעשה בקרקע ע"י כסף שטר וחזקה. **מבואר ששטר** הוא בהגדרת "נכסים". **בהמה בכלל** שהרי המקדיש נכסיו אם יש בהם זכרים יהיו עולות, נקבות יהיו שלמים. **עופות בכלל**, שהרי המקדיש נכסיו נכלל כל דבר הראוי להיות קרב ע"ג מזבח, יין, שמן ועופות. **תפילין בכלל** שהרי אף הם מוקדשים. **נשארת הגמ' בספק** האם ספר תורה בכלל נכסים, שהרי אסור למכור ס"ת, או מחמת שנמכר לצורך תלמוד תורה ולישא אשה נקרא נכסים.

עיונים על הדף

לדף קמז

גשמים מרובים וגשמים מועטים.

מוצאי יו"ט אחרון של סוכות מתבוננים בעשן המערכה, אם נטה לצפון *(מחמת רוח דרומית)* עניים שמחים ועשירים עצובים, שיהיה גשמי ברכה ויגרום לברכה בתבואה עד שמחירה יהיה נמוך מאוד, ולא יוכלו לשמור אותה במחסנים. אם נטה העשן לדרום *(רוח צפונית)*, עשירים שמחים ועניים עצובים, הגשמים יהיו מועטים ומחיר הפירות יעלה. אם נטה העשן לצד מזרח כולם שמחים. נטה לצד מערב כולם עצובים.

מבואר בגמ' שכאשר יש הרבה גשם זה מזיק לעשירים, וכאשר יש מעט גשם מזיק לעניים. כבר עסקנו בנושא של בקשת הגשמים, שפעמים ונזכה בלשון "גשם" ופעמים בלשון "מטר".

בגמ' בתענית ובעוד מקומות נזכר לשון "שאילת גשמים" ולא "שאילת מטר", בנוסח התפילה בין הזכרה לבקשה, אם אומרים בנוסח בקשה "ותן" או בנוסח "מוריד". *(בעיונים על הדף במסכת תענית הארכנו בנושאי בקשת גשמים במכלול עניינים, בדף ב, ג, כג, כה.)*

את הנקודות הנזכרות האיר החשק שלמה *(בעמח"ס שו"ת בנין שלמה, בהגהותיו על מסכת תענית)* מדוע בברכת ברך עלינו או ברכנו *(לפי המנהגים)* בקשת הגשם היא, "ותן טל ומטר", ההתייחסות לגשם, בתורת "מטר". ואילו בהזכרה בברכת הגבורה, תיקנו אנשי כנסת הגדולה שנאמר "מוריד הגשם", וההתייחסות למטר היא כ"גשם"?

וביותר יהיה קשה לפי דרשות הגמ' *(במסכת תענית)* בנושא, שבפסוק שהגמ' הביאה לגבי העניין שגשם מוגדר כגבורה, "עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות" מבואר, לשון "מטר". ואף בדברי הגמ' שדנה, מהיכן למדנו שהזכרת הגשם צריכה להיות בתפילה, הביאה הגמ' "ולעבדו בכל לבבכם ונתתי מטר ארצכם וכו'", ג"כ מבואר לשון "מטר". א"כ מדוע בהזכרה אומרים אנו "גשם"?

עוד מעורר החש"ל, מדוע בבקשת הגשם הלשון הוא "ותן", כלומר מהשורש של "נתינה". ואילו בהזכרה הלשון "מוריד", כלומר מתייחס לצורת הגשם ולא לנתינה שמעניק הקב"ה?

ותירץ, שבבקשת הגשמים בברכת השנים, נזכר בדווקא לשון "מטר". וגם לשון "נתינה". וטעם הדבר, שכשנתבונן בלשונות הכתובים בפסוקים, כאשר התורה מזכירה גשם בתור דבר טוב וחיובי, שהקב"ה מעניק הטבה לבני אדם ע"י הגשם, התורה אומרת "מטר", וזה הכתוב שאומר "ונתתי מטר ארצכם בעתו". ומוזכר אף לשון נתינה, משום שכאשר הגשם בא בברכה, בכמות שנצרכת ובמקום שצריך, הרי הקב"ה מעניק לנו ונותן לנו מטר. ולכן הבקשה היא בלשון מטר ובצורה של נתינה.

אולם כאשר מזכירים את גבורת ד', אנו לא מבקשים. אלא מזכירים את גבורות ד'. וגבורות ד', לא נמדדות דווקא בצורה שאנו רוצים לקבל את הגשם. אלא באים להזכיר את גבורותיו בעניין הגשם, וזה כולל בתוכו גשם של ברכה, גשם שאינו של ברכה, גשם חזק וגשם חלש, הגבורה מתייחסת לגבורות ד', שהוא מוריד את הגשם בכללות. ולכן תיקנו אנשי כנסת הגדולה, שנאמר "גשם", היות והוא כולל בתוכו את כל סוגי הגשמים. וכן בלשון של "מוריד", היות וזה מתייחס לגבורת ד' ולא ל"נתינה" שאנו מבקשים בברכת השנים.

לפי"ז מבאר, מה שייסד הפייטן בתפילת גשם הנאמרת בשמחת תורה, "שאתה הוא ד' אלוקינו משיב הרוח ומוריד הגשם לברכה ולא לקללה" כיון שהתבאר ש"מוריד הגשם" אינו בהכרח גשם של ברכה, וזה בא רק להורות על גבורת ד' שמוריד כל סוגי גשמים שיש, לכן המשיך הפייט שאנו מבקשים, שיהיה לברכה ולא לקללה.

עוד טעם, מדוע בהזכרת הגשם אומרים בלשון של "גשם" ולא בלשון "מטר", כיון שבגמ' בברכות *(לג, א)* תיקנו להזכיר את הגשמים בברכת מחיה המתים, משום ששקולה כנגד תחיית המתים. כיון שהגשם מחיה את העולם. *(בריטב"א במסכת תענית ביאר, משום שהזרעים נקברים תחת הקרקע וצומחים ע"י הגשמים ויוצאים בכמה לבושים, והיא ראיה לתחיית המתים)* ובירושלמי *(שם)* למדו מהפסוק "דיחיינו מימים" ומיד אח"כ כתוב "כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו" *(הושע ו, ב-ג)*. והיות ונסמך תחיית המתים לגשם בלשון של "גשם", אמרו בהזכרה שנתקנה בברכת מחיה המתים לומר, בלשון "גשם".

- נודה להקב"ה על הגשמים שכבר ירדו, ונזעק על העתיד תן טל ומטר על פני האדמה, ותשביע את העולם כלו מטובך, ומלא ידינו מברכותיך ומעשר מתנת ידך, שמור והצל שנה זו מכל דבר רע, ומכל מיני משחית, ומכל מיני פרעניות, ועשה לה תקוה ואחרית שלום, חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתנו ופרותינו, וברכנו בגשמי ברכה ונזכה לחיים ושובע ושלום, כשנים הטובות, והסר ממנו דבר וחרב ורעב, וחיה רעה ושבי ובזה, ויצר הרע וחליים רעים וקשים, ומאורעות רעים וקשים, וגזור עלינו גזרות טובות מלפניך, ויגלו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו -

לדף קמח

חזרה מצדקה

הסתפקו בדין שכיב מרע שהקדיש כל נכסיו, האם כיון שמדובר בהקדש, התכוון להקדיש בכל מקרה אף אם יבריא, או לצד שיבריא לא הקדיש שהרי לא רוצה להישאר בלא נכסים כלל. דנה הגמ', מה הדין בהפקיר נכסיו, מה הדין בחילק כל נכסיו לעניים. נשארת הגמ' בספק.

דנו כבר בעבר בכמה מקומות האם יש חזרה מצדקה, וספק בצדקה האם מוגדר לספק בממון או ספק באיסור, ונשאל בשו"ת חת"ס *(יו"ד רמ)* לגבי אדם שעלה לתורה ונדר כסף לצדקה, ולא זכר לאיזה מטרת צדקה, ובאותה העיר היו כמה קופות צדקה, האם ישלם לכל קופה וקופה כדי לצאת ידי חובה ודאי, או שמא על כל קופה להביא לו ראיה שאליה נדר, ובלאו הכי לא יצטרך לשלם מאומה, או יניח ביניהם ויסתלק.

בסוגיא לפנינו נחלקו הרא"ש והגה' אושרי האם מוצאים מהשכיב מרע או לא, דעת הרא"ש שבשכיב מרע בלבד הולכים בתר אומדנא ונוטלים ממנו לצורך הצדקה, אולם בשאר כל אדם הנושא תלוי בספק בממון ואין לנו להוציא ממנו ממון. ודעת ההג' אושרי שלעולם אין מוציאים ממון אף לא משכיב מרע כיון שזה נידון ממוני

גרידא.
אמנם יש בראשונים שחלקו וסברו שספק ממון עניים הוא דין של איסורים ויש ללכת בו לחומרא ככל ענייני איסור מהתורה. ועיי"ש במה שהאריך בנידון.
בגמ' בנדרים *(ז, א)* בסוגיית ידות, אם אמר אדם, "מטבע זו לצדקה". ועל השניה אמר "והדין נמי", בודאי אף השניה לצדקה. אם אמר על השניה "והדין", מסתפקת הגמ', האם לצדקה או שכוונתו לצרכי. הספק, היות וצדקה הוקשה לקרבנות, נאמר שאף לענין ידות. או ההיקש הוא דווקא לגבי בל תאחר. הגמ' לא פשטה את הספק ונקט הר"ן, לגבי צדקה, יש בכך מחלוקת ראשונים האם הוי ספק ממון, ביחס לממון עניים. או ספק איסור ביחס לנדרו. אם זה ספק איסור, לחומרא. אם זה ספק ממון, לקולא לנתבע.
ועי' במה שהארכנו בעיונים על הדף נזיר ח, ט. בענין שאלה בהקדש. ובב"ב קכ ועוד.

לדף קמט

הודאת בעל דין

דנו בגמ' בשכיב מרע שהודה ואמר שנכסיו שייכים לאדם מסויים, האם דנים כאן בדין הודאת בעל דין או לא. ויש לברר בכלל בדין הודאת בעל דין.
"הודאת בעל דין כמאה עדים". ציין רש"י *(ב"מ ג ד"ה הודאת)* שהמקור הוא בדברי התוספתא ולשון התוספתא *(ב"מ א, ו)* "הודאת בעל דין כמאה עדים אימתי בזמן שטענו והודה אבל אם הודה מפי עצמו יכול לחזור בו שהפה שאסר הוא הפה שהתיר הודאת בעל דין כמאה עדים". עכ"ל. רש"י בקידושין *(סה, ב)* הביא מקור מפסוק "אשר יאמר כי הוא זה" *(שמות כב)* שסמכו על מקצת הודאתו.
בדין זה של "הודאת בעל דין כמאה עדים" צריך לברר טעמו עניינו ופרטיו. ונעלה מעט מהפרטים של הלכה זו, יותר בצורה של מראה מקום.
הסברא הפשוטה לכאורה בהלכה זו, אם הוא מעוניין לחייב את עצמו, מדוע לא. כל הבעיה כאשר אדם נתבע והוא כופר או מודה במקצת, כאן באו הבי"ד בדין התורה וחז"ל האם יש חיוב שבועה מהתורה מדרבנן וכל שאר הלכות האמרות בהלכות ספק בממון, אולם כאשר הנתבע מודה, או מחייב את עצמו אף בלא תביעה, מה לנו ולצרה זו ושיתחייב כפי מה שרצה. ועל פניו נראה שזה כוונת התוספתא, כאשר יש תובע והודה האדם בדבר החיוב המוטל עליו, הרי זה נעשה כמאה עדים וחייב לנתבע בדיוק כפי שאמר, אך אם הודה מעצמו בלא תביעה, יוכל לחזור בו מהטעם האמור "הפה שאסר הוא הפה שהתיר". *(ועי' בחזון יחזקאל בחלק הביאורים בביאור הענין. עי' בשיטמ"ק ב"מ ג בשם הר"ן. ויש שדנו בארוכה האם מועיל חזרה מהודאת בע"ד ע"י אמתלא, עי' ברמב"ם פ"ז מטוען ונטען; בקצוה"ח פ, א; תרומת הכרי א בהגה"ה; שערי יושר ו, יב; חלקת מחוקק אבה"ע קטו, כב; קוב"ש כתובות אות נא; עי' נחל יצחק חו"מ סי' פ)*
אך אף אם נאמר את הסברא האמורה, שאדם יכול לחייב את עצמו ונותן לכך תוקף הלכתי של "כמאה עדים" והדין יהיה מוחלט, פעמים שהדבר יכול לגרום נזק לאחרים, כגון אם מודה שחייב לראובן סך מעות מתאריך פלוני, והיתה לו שדה שמכרה לאחר תאריך ההלוואה שעליה הודה, הרי יתכן ויטרפו את השדה מלקוחות, האם גם בכה"ג יכול להודות ונקבל את הודאתו בצורה פשוטה.
כעין דבר זה הקשו בסוגיא בקידושין *(סה, ב)* בסוגיא של קידושין בעד אחד, שהרי מדינא דגמ' עדי קידושין הם המחילים את תוקף הקידושין ובלא עדים אינה מקודשת ודנו בגמ' מה הדין באדם שקידש בעד אחד האם חוששים לקידושין אלו או לא, דעת רב כהנא שאין חוששים לקידושין. שאל רב אשי, הרי המקור לעדות בקידושין לומדים מעדות ממון בגז"ש "דבר" "דבר", א"כ כשם שבהלכות ממונות אומרים "הודאת בעל דין כמאה עדים" אף בדבר שבערווה נאמר כך, והרי המקדש מתחייב מעצמו, וא"כ נאחז שהקידושין תקפים, מדוע שיטת רב כהנא שאין חוששים לקידושין. אמר רב כהנא "התם לא קא חייב לאחריני הכא קא חייב לאחריני", ביאור, כאשר מודה בדבר שבממון אין לנו עם זה שום בעיה שהרי רק הוא מפסיד, אבל בקידושין יש לכך חוב לאחרים שהרי אוסר את קרובתיה עליו ואת קרוביו עליה. למדנו מדברי הגמ' שכאשר הוא חב לאחרים אינו נאמן, אך תורף דברי הגמ' שם עסקו אך ורק לגבי איסור ערווה, אך מה יהיה הדין בענייני ממונות שכאשר מתחייב ע"י מזיק לאחרים. וכדי ללבן דבר זה נכנס מעתה לעובי ההלכה האמורה.
שיטת המהר"י בן לב *(הובא בקצוה"ח לד, ד)* שטעם הנאמנות בהודאת בעל דין משום שהוא מתחייב. הקצוה"ח סובר שיש בזה גזירת הכתוב ולמד מרש"י בקידושין שהובא למעלה "אשר יאמר כי הוא זה" ואמנם אדם שמעיד על עצמו הוא "קרוב" וכלל בידינו בהלכות עדות ש"קרוב" פסול, מבאר הקצוה"ח שפסול קרוב זה כאשר מעיד על אחרים אך כאשר מעיד על עצמו אין זה בכלל הפסול. הפנ"י *(כתובות קב)* חילק וביאר שכאשר מעיד הודאתו בפני בי"ד יש לו נאמנות ככל עדות, וכאשר זה נעשה בפני עדים נאמן מצד תוקף התחייבותו. בתרומת הכרי *(א)* ביאר בסגנון מעניין, "לדבריו אנו עושים כדבריו", כלומר אין הכוונה שבאמת אנו מאמינים לדבריו שמודה, אלא כמו שאדם יכול לאסור על עצמו דבר מסויים מדין "שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא" ה"ה בהודאת בעל דין, ולכן אנו מתנהגים עמו לדבריו כשם שאמר.
כאשר אדם מודה ובזה הוא חב לאחרים, ביאר בקצוה"ח *(צט, ב)* שאינו יכול להיות נאמן כאשר חב לאחרים מצד הדין, וכאשר בעל דבר נאמן על עצמו, הוא נאמן על עצמו ולא על יותר מכך וכאשר מעיד על דבר שיגרם מזה נזק לאחרים אין זה בתחום נאמנותו. והגדרת הדבר כתב *(שם רמא, א)* שבהלכות ממונות הבעל דבר מעיד על עצמו שהוא חייב וע"ז נתנו לו כח נאמנות, אך בדבר שבערווה עיקר העדות היא לעולם שאשה זו אסורה וכד', על דבר זה אין הוא בעל דבר. *(עי' מה שביאר בשערי חיים קידושין לג; עי' זכרון שמואל לח, לט)*
בבית יעקב בכתובות *(יט, א)* הביא בשם השיטמ"ק בב"מ שאינו נאמן כאשר חב לאחרים היות וחוששים לקנוניא.
ועתה צריך לדון אם בהודאת בע"ד שדינה כמאה עדים, ובעדותו הוא חב לאחרים, האם שייך לקבל את דבריו ביחס להתחייבותו בלא הנאמנות שמזיק בה לאחרים, האם יש "פלגינן" בהודאת בע"ד.
לפי האמור אם דין הודאת בעל דין דינו כהתחייבות יהיה קשה לבאר איך נעשה פלגינן השואב כוחו מהלכות נאמנות של עדות. ועי' בשיעורי הגרש"ר למכות אות קמח. אך בתורת זרעים *(שביעית י, ב)* ביאר שנאמן על עצם הודאתו היינו על עצם החיוב כלפיו ולא על ההשלכות היכולות לבוא מחמת דבריו.

מיהו רב מרי בר רחל.

בכל המעשה של איסור גיורא ורב מרי בר רחל צריך להשכיל במי הנידון, מיהו רב מרי בר רחל. כתב הרשב"ם *(ד"ה דאיסור)* "הוא איסור גיורא שבא על רחל בת מר שמואל קודם שנתגייר, ונתעברה הימנו בגיות את רב מרי בר רחל, ובתוך כך נתגייר, ואח"כ נולד רב מרי, והוה ליה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה והיא מבנות שמואל שנשבו כדאיתא בכתובות *(דף כג)*".
תוס' *(ד"ה רב מרי)* מסתפקים בקביעת עובדא זו, מאחר ולמדנו בגמ' בשבת *(קנד, א)* שרבה היה אביו של רב מרי בר רחל, וא"כ הוא היה ישראל גמור. ולכן מכריחים תוס' שהיו ב' אנשים ששמם רב מרי בר רחל.
אלא שעל עצם המעשה אם בתו של שמואל על המעשה שהביא הרשב"ם טוענים תוס' שהרי מבואר שרחל בתו של שמואל נשארה בטהרתה בזמן השבי. ולכך אומרים תוס', שיתכן שהיה מעשה עם איסור גיורא ואין זה קשור לבתו של שמואל, ומה שקראו לרב מרי ע"ש אמו שכבר מצאנו כמה אמוראים שהתייחסו אחר אימן בעקבות סיבה זו אחרת וכאן רצו לייחסו לשמואל.
ומעתה צריך להבין הרבה, בין לפי הרשב"ם ובין לפי התוס', יהיה המעשה אשר יהיה מבואר בגמ' שרב מרי היתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה מחמת אביו שהתגייר, אמת!!! מה הקשר לאמו, אמו היתה ישראלית לכל דבר יהודיה בתכלית ההידור, מדוע נקרא הורתו שלא בקדושה, אמת שלגבי דיני ירושה אינו מתייחס אחר אביו שגר את הגר אינו יורש לא מהתורה ולא מדרבנן כמבואר קידושין יז, אולם לגבי יהדות אם אמו מישראל הרי הוא ישראל גמור, ומה העלו עליו שמוגדר שהורתו שלא בקדושה.
ובאמת בדבר הזה נדחק בשו"ת שאילת יעב"ץ *(ב , כב)* ולכן ביאר שאין הכוונה בהגדרה ההלכתית של "הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה" אלא במבט על אביו שעדיין לא התגייר, ונקטו כך משום שבאמת כנזכר לעיל יש בכך נפק"מ לגבי ירושה.
ובאמת, כנזכר לעיל בעיונים על הדף לדף פא, הבאנו בארוכה נידון גדול מאוד בקדמונים האם מי שאמו ישראלית גמורה ואביו גוי, האם יש בו מושג גירות או לא. מביאים *(שם)* תוס' שגר מביא ואינו קורא כיון שאינו יכול לומר "אשר נשבע לאבותינו". ולכן ר"ת לא הניח לגרים לברך ברכת הזימון כיון שאינם יכולים לומר "שהנחלת לאבותינו", ואף שמתפלל אומר "אלוקי אבות ישראל", ובבית הכנסת אומר "אלקי אבותיכם". ואם היתה אמו מישראל אומר "אלקי אבותינו". ור"י חולק על ר"ת שגר אומר "אבותינו" וכו'. ובדברי ר"ת תמהנו כאשר אמו מישראל אומר "אבותינו", מה הצד שלא כך? הרי אם אמו מישראל הוא ישראל גמור, האם יש צד שכאשר אמו מישראל צריך הוא גירות, האם עכו"ם הבא על בת ישראל הולד כמוהו??
מבואר בגמ' ביבמות *(כג)*, שייחוס הולד לגבי דיני ישראל, מתייחס אחר האם. ולכן אף שהאב גוי הולד ישראל. רצו להוכיח, שלרבינא אם בא עובד כוכבים על בת ישראל הולד כשר. אומרת הגמ', אמנם הוא לא ממזר, אולם אינו כשר. אלא מוגדר ישראל פסול. *(ועי' בגירסת התוס' שלשיטת ר"י אם בא עכו"ם על בת ישראל הולד ממזר כיון שהולכים בתר האם וא"כ בישראל יש ממזר. שאם נלך בתר הגוי בגוי לא שייך ממזר)*
עי' היטב בתוס' יבמות כג, ויבמות טז, ב. ובביאור הקובה"ע *(סי' כ)* ועולה שיש ג' שיטות: ולד ממזר. ולד כשר גוי. וולד כשר ישראל. אם הולד הבא מן העכו"ם וישראלית, "כשר" האם הוא יהודי? *(עי' היטב רש"י קידושין סח, ב שמבואר שלצד הו"א בדברי רבינא היה כשר והכוונה שעדיין צריך להתגייר. ורק אין בו פסול ממזרות. אולם עי' במהרש"א בקידושין עה, ב מה שכתב על דברי התוס' שם ד"ה ורבי ישמעאל שהוא מוגדר כישראל גמור.)* ועי' בארוכה מה שהבאנו לעיל פא.

לדף קנ

מדוע ששייר מטלטלין חסר בכריתות של הגט שחרור.

כאשר כתב כל נכסיו לעבדו, העבד יצא לחירות. אם שייר קרקע כל שהוא לא יצא לחירות. וכפי המבואר לאו דווקא שיור של קרקע מונע מחירותו של העבד, אלא אף שיור של מטלטלין, וביארו בגמ' ב' ביאורים, לרבא היות ועבד הוא מטלטלין לכן ששייר האדון מטלטלין כבר חוששים שמא שייר את העבד. לדעת רב אשי, כאשר משייר האדון מטלטלין חסר בכריתות בינו ובין עבדו.
וכאן צריך להשכיל בדעת רב אשי, מה חסר בכריתות מדוע אין העבד יוצא לחירות בשיור מטלטלין. בדבר נחלקו רבותינו הראשונים.
הרשב"ם הביא בשם ר"ח ורבותינו שבלותיר, שהחסרון הוא בגוף השטר, היות ובאותו השטר יש אחיזה לאדון במה ששייר לעצמו את המטלטלין, א"כ אין כל השטר לעבד ודבר זה מהווה חסרון בכריתות של עבד.
הביא עוד ביאור הרשב"ם, שאף הוא מצד חסרון בשטר שחרור, ששטר שחרור צריך להורות בוודאות על שחרור, ואמנם אין צד גדול לומר ששייר עוד משהו מלבד מה שציין בשטר אולם היות והשטר משמש לעוד דבר ויש לחשוש שמא שייר את העבד עצמו וכו', אין העבד משחורר וזה הכוונה חסר בכריתות כיון שיש צד שלא שחררו.
ברש"י בגיטין ועיי"ש בתוס', מבואר שיש חשש שכאשר לא פרט במפורש בשטר מה משייר נמצא שאולי העבד אינו משוחרר שהוא עצמו קנה את עצמו, מחמת שאפשר שהאדון שייר את העבד עצמו. אמנם ביאור זה מוקשה מסדר השקלא וטריא שבש"ס שהרי כבר לעיל סברא הגמ' כך שלא יוצא לחירות כיון ששייר את עצמו, אלא הביאור שאין לאדון עוד נכסים וכאשר ששייר דבר מסויים לא מסתבר ששייר אף את העבד. *(ועי' רע"א על המשניות פאה פרק ג)*
ועי' בתוס' בגיטין ובביאור המהרש"א על דבריהם שנראה שהחסרון הוא בלשון שחרור, שאמר כל נכסי ואין זה מתקיים, לכך אינו משוחרר.